

Den Dahméniska ansatsens tillkomst och dess ställning i den schumpeterianska tanketraditionen

Rolf Henriksson*

Inledning

I tidigare presentationer av Eriks Dahmén's vetenskapliga bidrag har uppmärksamheten främst gällt hans doktorsavhandling.¹ Det var denna som omedelbart gjorde Dahmén till ett etablerat namn i svensk ekonomisk forskning, ett namn som han sedan kommit att försvara med många ytterligare vetenskapliga bidrag och med ett synnerligen aktivt deltagande i den ekonomisk-politiska debatten. Att döma av lärobokslitteraturen lyser Dahmén's vetenskapliga stjärna i dag klarare än någonsin, åtminstone i vårt land. Ingen svensk lärobok i nationalekonomi eller ekonomisk historia försummar att lyfta fram Dahmén's utvecklingsblocksbegrepp och transformationsteoretiska syn.^{2,3} I dessa ges dock sällan någon information om bakgrunden och tillkomsten av dessa begrepp. I perspektivet av att Dahmén's konceptuella innovationer framstår som de mest originella som svensk ekonomisk vetenskap kunnat erbjuda alltsedan Stockholmsskolans dagar, är detta en brist som behöver repareras, särskilt med tanke på att man skulle önska att hans bidrag fick mera internationell uppmärksamhet. En början har redan gjorts i Carlson och Henriksson⁴ med uppföljning i Henriksson⁵. Där visades närmare på vad sätt Dahmén's doktorsavhandling från 1950 byggde på hans licentiatavhandling av 1942.⁶ Dessa skrifter har också sökt visa hur i sin tur licentiatavhandlingen kunde föras tillbaka på ett antal ännu tidigare arbeten vid Lunds universitet.⁷ Särskilt belystes där Dahmén's anknytning till Schumpeter's utvecklings- och konjunkturteori som Dahmén diskuterade 1941.⁸ Resultatet av denna granskning av Dahmén's generiskt självständiga bidrag var att Dahmén, som alltid med stolthet sett sig som schumpeterian, kunde påvisas ha varit vetenskapligt synnerligen originell och att han i vissa avseenden inte bara hade föregripit sin mästare utan i viktiga avseenden även presterat något bättre och annorlunda. Detta

* Nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet, 106 91 Stockholm. Telefon: 08 – 16 42 41.
E.post: rh@ne.su.se

¹ Dahmén, 1950.

² Eklund, 2001, Magnusson, 2002, Schön, 1999, och Pålsson Syll, 2002.

³ Däremot tycks Dahmén's internationella genomslag än så länge ha varit betydligt svagare. Trots Schumpeterpris på 1950-talet, översättning av hans doktorsavhandling (Dahmén, 1970) och kraftig lansering från kända namn som Gerschenkron, 1957, 1968 och Lundberg, 1959, har det inte rönt mycket uppmärksamhet. Dahmén själv har inte visat särskilt stort intresse för marknadsföringen av sina idéer.

⁴ Carlsson & Henriksson, 1991. Erixon, 1994, som tycks vara den ende som närmare tagit upp felinvesteringsbegreppet till belysning efter Dahmén, är också den ende som sökt se närmare på bakgrunden till Dahmén's felinvesteringsanalys i dennes doktorsavhandling av 1950, men han pekar därvid endast på Åkerman, 1944.

⁵ Henriksson, 1996.

⁶ Dahmén, 1942a, b.

⁷ Dahmén, 1937, och Dahmén, 1939a.

⁸ Dahmén, 1941a, b.

motiverade att hans bidrag och analytiska grepp fördes fram som hans genuint egna under namnet *den dahméniska ansatsen* eller på engelska *the Dahménian Approach*.

I följande uppsats skall Dahmén's tidigaste arbete före licentiatavhandlingen ytterligare granskas med särskilt fokus på hans rapport om sin trebetygsuppsats vid en konferens i Köpenhamn 1939.^{9, 10} Denna rapport är Dahmén's första bidrag om felinvesteringsbegreppet som analysinstrument utifrån vilket hans tänkande sedan utvecklade sig. Som hans vetenskapliga förstlingsverk måste denna rapport givetvis läsas med särskild hänsyn till att den ännu bara var en deklARATION av en forskningsuppgift och inte någon redovisning av genomförd forskning. Det är dessutom viktigt att förstå hur han såg på sin uppgift. Vid bedömningen av det teoretiskt värdefulla i rapporten måste man komma ihåg att teoretiskt arbete vid denna tid sågs som en verksamhet underordnad olika praktiska appliceringsbehov och krav. Visserligen uppehåller sig författaren främst vid teoretiska, begreppsliga och metodologiska frågor men hans syn på den kommande forskningsuppgiften är så strängt empirisk att han tycks ha haft ganska liten tanke på att hans skiss av de teoretiska utgångspunkterna och av begreppsapparaten skulle vara av vetenskapligt intresse i sig. Dagens läsare måste vidare ta hänsyn till att Dahmén's presentation av sin begreppsapparat inte fullt möter moderna krav på akribi och redovisning av varifrån han hämtat sina idéer, etc. Uppsatsens karaktär av arbetssynopsis gör att den för övrigt kanske inte möter ens den tidens krav på didaktisk strukturering, men därvid bör man komma ihåg att den tidens vetenskapliga rapportering i allmänhet inte var särskilt uppmärksam på sådana diskurskrav. Dessutom är texten språkligt mycket tät och tung enligt den tidens stil och läsningen av rapporten i dag är en tidskrävande utbening och sållning av det myller av tankar som lever i den. Sedd som en presentation av en begreppsapparat når uppsatsen självfallet inte på alla punkter mycket längre än till den taxonomiska nivån. Just på de punkter där Dahmén är som mest intressant är han också som mest hypotetisk och väcker läsaren till medskapande vilket gör det svårt att redovisa rapportens innehåll som rent historisk produkt. Emellertid har alla ansträngningar gjorts att hålla presentationen av Dahmén's rapport ren från de konceptuella extrapoleringar dennas text inbjuder till.

De tidigare presentationerna av denna rapport och dess bakgrund har inte varit tillräckligt ingående för att fullt klargöra felinvesteringsbegreppets betydelse för utvecklingen av Dahmén's tänkande. Det har därvid inte heller blivit tillräckligt betonat att Dahmén redan 1939 hade nått fram till de väsentliga grundidéerna kring felinvesteringarnas plats i strukturomvandlingsprocessen vilka 1941 var utgångspunkten för hans kritik och komplettering av Schumpeters teori.¹¹ Ett syfte med framställningen är att genom en belysning av hans grundbegrepp och stegen i hans analysgång, klargöra den dahméniska ansatsens framskjutna plats i den schumpeterianska tankeriktningens doktrinhistoria. Men hudsyftet är att redovisa Dahmén's tidiga tänkande som framåtpekande mot hans egna senare verk. Därvid blir belysningen av hans koppling till Schumpeter mer underställd frågan om på vad sätt Schumpeter bidrog till utformningen av "the Dahménian Approach" än frågan om Dahmén's ställning i den schumpeterianska tanketraditionen.

⁹ Dahmén, 1939a.

¹⁰ Den underliggande 3-betygsuppsatsen är kanske att anse som ett internt seminariespecimen men själva konferensrapporten kvalificerar formellt som en offentliggjord vetenskaplig rapport.

¹¹ Synbarligen har Dahmén själv glömt bort denna rapport, vilket kanske är psykologiskt förståeligt med tanke på att den inte väckte någon uppmärksamhet till skillnad från hans senare licentiatarbete.

Men sistnämnda fråga tas dock också upp för diskussion.

Framställningen följer bara i stora drag, och alltså inte systematiskt och konsekvent, den presentationsgång och uppläggning som Dahmén själv använde. För att renodla bilden har inte alla partier medtagits och Dahmén metodologiska punkter, som i sig är viktiga för att förklara särskilt hans empiriska grepp, har här tonats ned. Dahmén terminologi har behållits även om det är uppbart att modernare termer finns, men när Dahmén själv senare infört viss ny terminologi påpekas och utnyttjas detta.

Dahmén bidrag till den strukturella omvandlingsteorin 1939

Bakgrund och metodologiska premisser

Dahmén påbörjade sina nationalekonomiska studier i Lund 1935. Nationalekonomin var hans första ämne på väg mot den politiska magisterexamen som just vid denna tid hade införts i det svenska universitetsväsendet. Sommarin som företrätt ämnet i Lund allt sedan Wicksells tid gick i pension just när Dahmén påbörjade sina studier och Dahmén kom därför att få liten kontakt med denne. Efter att Dahmén 1936 hade skrivit en tvåbetygsuppsats i nationalekonomi om den tyska skadestandsfrågan blev det i stället Johan Åkerman som blev hans främste mentor för den fortsatta inträngningen i ämnet. Åkerman hade vid denna tidpunkt kommit att intressera sig mycket för Hayek och särskilt uppmärksammat dennes uppsats om felinvesteringar som just presenterats i *Nationalökonomisk Tidskrift*.¹² I oktober 1936 när Dahmén avlade sin två-betygstentamen för Åkerman föreslog denne att Dahmén skulle ta upp felinvesteringar som det centrala ämnet för sina fortsatta högre studier i nationalekonomi.

Detta gjorde också Dahmén. Den första dokumentationen om denna fokusering på investeringsdynamiken finns i den publikation som rapporterade om förhandlingarna vid det första nordiska mötet för yngre nationalekonomer som ägde rum i Helsingfors i juni 1937.¹³ I ett inlägg som opponenter yttrade sig Dahmén om felinvesteringars roll i konjunkturcykeln. Han påtalade därvid att dessa inte blev synliga förrän vid konjunkturcykelns övre omslagspunkt och blev därmed kritiserad för att ha företrätt en enkel överinvesteringsteori. I sitt svar fick Dahmén tillfälle att klargöra sin starkt antikeynesianska syn. Han vände sig särskilt mot synen på sparandet som en passiv residual och den implicerade aggregerade synen på kapitalmarknadens utbudssida. Dahmén betonade i stället imperfektionerna på kapitalmarknaden och institutionella faktorer sammanhängande med bankväsendets organisation som avgörande för hur monetära överskott ”transfererades” och blev underlag för bankernas kreditgivning. Denna var sedan avgörande för vilka investeringar som skulle överleva och vilka som skulle likvideras när högkonjunktens kreditåstrammingsfas satte in.¹⁴

Den metodologiska syn som Dahmén här gav uttryck för har sedan förblivit hans centrala position i ämnet fram till i dag och är av fundamental vikt för förståelsen av hans

¹² Åkerman, 1934, och Hayek, 1935.

¹³ Dahmén, 1937.

¹⁴ Det specifika problem som Dahmén diskuterade gällde frågan om kronan skulle apprecieras eller inte. Denna problematik borde enligt Dahmén lösas under beaktande av vad en appreciering skulle betyda för sparandet i ett samhälle med en segmenterad kapitalmarknad med de specifika konsekvenser detta medförde för felinvestering utfallet.

teoretiska bidrag. Dahméns fokusering på felinvesteringsproblematiken blev utgångspunkten såväl för hans kritiska som hans konstruktiva elaborering av det forskningsläge som vid denna tid förelåg inom nationalekonomin. Dahméns kritiska metodologiska ståndpunkt som han ådagalade redan 1937 gällde främst den keynesianska och Stockholmsskolans applicering av sina aggregatbegrepp i orsaksanalyser. Han kritiserade deras metodik såväl empiriskt som teoretiskt. Han ansåg att de begick ett stort metodologiskt fel när de i sin empiriska analys utgick från indexindikatorer för de totalkategorier som de lyfta fram i sin teori. De vikter med vilka de olika komponenterna i ett index vägdes samman måste ständigt ifrågasättas och fokusering på ett indextal innebar för övrigt en i alla mätsammanhang farlig ensidighet i att uppmärksamheten enbart kom att gälla genomsnittstal och försummelse av spridningen kring dessa. Rent teoretiskt ledde tänkandet i abstrakta totalkategorier till en naturvetenskaplig mekanistisk kausalitetssyn som inom samhällsvetenskaperna kommit att kallas holistisk. En sådan var i sin avsaknad av mikroteoretisk underbyggnad inte tillfredställande för den som ville förstå ekonomiska förlopp på ett fruktbart sätt. Den förståelse som behövdes för ekonomisk-politiska behov krävde att man trängde ned till aktörs- och beslutsnivåerna i processen. Enligt Dahméns antiholistiska syn kunde bara aktörers handlingar och händelser direkt kopplade till dessa, ses som objekt för egentlig samhällsvetenskaplig kausalanalys. Alla mera övergripande statistiska samband var inte mer än just statistiska korrelationsmått som krävde att man trängde djupare. Just felinvesteringsbegreppet var den typ av aktörsbaserat handlings- och händelsebegrepp som krävdes för denna egentliga kausalanalys.

Emellertid var Dahméns perspektiv vid sagda Helsingforsmöte ännu 1937 helt kortsiktigt och konjunkturteoretiskt. Men två år senare hade han hans syn på felinvesteringarna förskjutits till att inkludera ett deciderat långtidssperspektiv. Våren 1939 presenterade han vid en konferens i Köpenhamn en nedkortad och därmed i viss mån reviderad version av sin just då framlagda 3-betygsuppsats i Lund. I denna uppsats hade han, med klarare och mycket elaborerade definitioner av begreppen, utförligt behandlat felinvesteringarna inte bara ur kortsiktigt konjunkturperspektiv utan också som en kausal faktor i långsiktiga sekulära förlopp. Han belyste här felinvesteringarnas roll för den strukturella omvandlingsprocessen på ett sätt som pekar fram mot hans senare teori om utvecklingsblocken i en sådan process och grundlägger samtidigt sin perceptiva respons till Schumpeters bidrag.

Grundläggande begreppsapparat samt mätningsgrepp

Utgångspunkten för Dahméns analys var en distinktion mellan ”potentiella” och ”aktualiserade” felinvesteringar. Med begreppet potentiell felinvestering avsåg han en olönsam men upprätthållen investering som fortfarande täckte sina fasta kostnader. Med aktualiserad felinvestering avsåg han sådana investeringar vars kapitaliserade värde och ”lösgörelsepris” understeg det nominella kapitalvärdet. Med dessa två begrepp genomförde Dahmén en sofistikerad diskussion av den börda som stocken av felinvesteringar innebar i olika konjunkturlägen.

Särskilt notabelt beträffande Dahméns behandling av felinvesteringsbegreppet i Köpenhamnsrapporten var hans ambition att göra detta statistiskt operationellt. Således menade han att det skulle vara möjligt att konstruera ett index för vad han kallade ”felinvesteringsintensiteten” och sålunda mäta det depressiva tryck som

felinvesteringarna utövade under ett långsiktigt makroförlopps olika faser. Utifrån Dahmén definition skulle denna indikator mäta förändringar i stocken av potentiella felinvesteringar som nettot av ”inflöden” och ”utflöden” där väl att märka de sistnämnda var en konsekvens inte bara av felinvesteringars likvidering utan också av att de kunde avvecklas genom att övergå till att bli räntabla investeringar igen.¹⁵

I sin analys av felinvesteringarna i det ekonomiska förloppet fäste Dahmén särskild vikt vid kreditens roll. Denna var avgörande för vilka felinvesteringar som i Dahmén fängslande vokabulär faktiskt kom att ”aktualiseras” när högkonjunktens kreditåtstrammingsfas satte in och vilka av dessa som inte ”likviderades” och alltså kom att leva vidare i sin egenskap av att tills vidare endast vara ”potentiella” felinvesteringar.

Kreditgivningens strategiska betydelse kunde mätas av hur den påverkade utvecklingen av den ovan nämnda felinvesteringsintensiteten. Denna kunde öka särskilt under en konjunkturavmattning så länge krediten flödade och förhindrade ökad arbetslöshet och en utslagning av kapital. En reducering av kreditflödet som medförde en sådan utslagning skulle däremot leda till att felinvesteringsintensiteten sjönk. Kreditåtstramningar som kan tänkas uppstå endogen under en konjunkturrell expansionsfas, eller sådana som genomförs som ekonomisk politik, skulle alltså kunna leda till att felinvesteringar rensas ut, vilket innebar att den depressiva felinvesteringbördan lättades. På så sätt skulle möjligheterna till en konjunkturförbättring stärkas. De kreditåtstramningar som uppstår eller sätts in i makroprocessen skulle sålunda enligt Dahmén förbereda för och även kunna effektuera en ny konjunkturuppgång, samtidigt som de skapar en avmattning eller nedgång.¹⁶

Analysen i uppsatsen bygger i övrigt på genomarbetade begreppsbestämningar. Utöver det noggrant preciserade felinvesteringsbegreppet elaborerade Dahmén innebörden av grundbegreppen marknad och kredit. Genom att särskilt betona samspelet mellan kreditmarknad och varumarknad kunde han ge ett skarpare innehåll även åt begreppet sparande och dess anknytning till tesaurering och andra fenomen relaterade till penningvärdesförändringar och andra monetära sidor av detta samspel. Särskilt uppmärksammade han tvångssparandebegreppet och dess koppling till Dennis Robertsons analyser av investeringarnas roll i konjunkturförloppet, vilket naturligtvis var fundamentalt för hans egen analys av felinvesteringarnas roll i detta sammanhang.

I analysen av felinvesteringarna på mikronivå arbetade Dahmén särskilt med begreppet ”blickfält” som speciellt intressant för förståelsen av felinvesteringarna i ekonomiska förlopp. Detta begrepp kan återfinnas i Åkermans skrifter, men torde ha sitt ursprung i Hayeks analytiska verktygslåda. Dahmén använde detta begrepp systematiskt i sin belysning av hur felinvesteringarna hängde samman med blickfältsvariationerna i de ekonomiska förloppen.

¹⁵ Detta markerar den stora vikt Dahmén redan från början lade vid empiriskt hanterbar teori. För Dahmén egen elaborering av detta tema, se hans recension av Hutchison, 1938 (Dahmén 1939b).

¹⁶ Det bör dock tilläggas att Dahmén med en sådan formulering inte kan ha menat att kreditåtstramningen skulle vara nödvändig för en konjunkturuppgång. Hans tes om vad som var nödvändigt för att en konjunkturuppgång skulle följa var endast att felinvesteringsintensiteten måste avsevärt reducerats oavsett hur denna reducering skedde.

Felinvesteringarna på kort sikt

I ett förberedande viktigt steg diskuterade Dahmén igenom den roll felinvesteringarna spelade i konjunkturförloppet på kortare sikt. Därigenom kunde han ytterligare klargöra begreppen och belysa själva mekanismernas sociologiska förankring som gällde generellt inte bara för kortsiktsprocessen utan också i längre förlopp. Han beaktade psykologiska faktorer som företagarverksamhetens hjordinstinkt och spekulativa motiv under kumulativa förlopp. Särskilt betonade han de subjektiva momentens roll vid konjunkturuomslag. När till slut krisen kom kunde läget förvännas av att felinvesteringsaktualiseringen drev fram ”spridningsfelinvesteringar”, och när förtroende sviktade kunde det även bli köpstrejck och andra marknadsrubbnings. I en sådan analys kunde han väga in andra subjektiva faktor av potentiell betydelse, som t ex hur investerarnas förhoppningar påverkades av deras minne av hur man klarat eller inte klarat tidigare kriser.

Vidare noterade han fenomen som efterfrågeökningarnas uppdimensionering genom dubbling av order samt lagerpåfyllningsmomentet som en viktig bromsande faktor under en konjunkturuppgång ”ty det har inte kunnat visas att varulagren vid en depressionsbotten är så stora att de skulle räcka mera än en mycket kort tid som ”näring” är den efterföljande expansionen”.¹⁷

När det gäller kreditens roll måste man skilja mellan den skapade krediten och förmedlingskrediten – den förra kan få inflationseffekter. Vid prishöjningar kan man få motstånd mot tvångssparande som tar sig uttryck i krav på höjda löner. Enskilda företagare kan ju inte räkna med att deras höjda lönekostnader uppvägs av den ökade efterfrågan som höjda löneinkomster innebär. Slutsatsen på denna punkt var enligt Dahmén att en inflationistisk expansion baserad på kredit innebär större felinvesteringsrisker.

Han noterade också hur icke avvecklade felinvesteringar berörde bankernas förmåga att ge krediter till nya investeringar. Genom att ständigt hålla bankernas kredit till företaget i förgrunden tappade Dahmén aldrig bort det väsentliga kausalmomentet bestående av interaktionen mellan realt och monetärt. När felinvesteringsavvecklingen och nedläggningar inverkat avlastande på kreditmarknaden skulle det kanske bara behövas en ”stöt”, t ex av säsongmässig natur, för att en ny konjunkturuppgång skulle initieras. Men när expansionen väl kommit igång kunde den leda till en kumulativ ökning i investeringarna för kapacitetsutbyggnad.

Av särskilt intresse var Dahmén's diskussion av blickfältsfaktorn under konjunkturförloppet. Han belyste här den blickfältsförkortning som till slut alltid ägde rum under ett konjunkturuppsving och den blickfältsförlängning som var avgörande för att en konjunkturuppgång sedan åter skulle kunna komma igång. En generell förutsättning för en allmän blickfältsförlängning hos såväl investerarna som kreditgivarna var att de felinvesteringar som framträtt i den senast passerade konjunkturcykeln till största delen avvecklats. För att en sådan felinvesteringsavveckling nu skulle kunna äga rum hade blickfältsförkortningen vid konjunktursens övre omslagspunkt varit nödvändig. För förståelsen av ett ekonomiskt förlopp var det också viktigt att få grepp om de blickfältsdiskrepanser som uppträdde t ex mellan sparare och investerare och mellan

¹⁷ Dahmén, 1939a, s 2.

kreditgivare och kredittagare.

Diskussionen genomfördes systematiskt på basis av en grundläggande distinktion mellan investeringarnas konstruktionsperiod och den därefter följande inpassningsperioden. Under båda dessa faser kunde felinvesteringsfaktorn spela stor roll. Under expansionens första moment gällde frågan utbyggnaden av produktionsanläggningarna, dvs hur investeringarnas konstruktionsperiod påverkade förloppet. Avgörande var när nyanläggningsverksamheten fick en omfattning som översteg nedläggningarna. Därav skulle följa ökade krav på lång konstruktionskredit som bankerna i det läget skulle kunna tillgodose i den mån de lösgjorts från sina uppbindningar i investeringar som blivit felinvesteringar.

Nästa skede i det kortsiktiga konjunkturförloppet inträder när så småningom investeringarna blivit ”realiserade”, dvs realkapitalet blivit färdigkonstruerat. Nu kommer bankernas kreditgivarroll in på ett nytt sätt som faktor bakom felinvesteringarna. När utmognaden av den ökade produktionskapaciteten ledde till ökad produktion rubbades den dittillsvarande jämvikten på varumarknaderna och en situation av överproduktion och prisfall kunde inträda. I detta läge uppstod frågan om de fasta kostnadernas betydelse för hur djupt prisfall och hur stora förluster som kunde tillåtas under kredituppbäckning från bankernas håll.

Felinvesteringar i långsiktiga strukturförlopp

Metodologiskt

Att Dahmén's begreppsapparat hade utvecklats särskilt för applicering på felinvesteringarnas långsiktspromblematik står klart i betraktande av den terminologi han utvecklade. För långsiktanalysen utvecklades tidsförläggningar av vissa av begreppen såsom bibehållen investering, bibehållen kredit, bibehållet sparande, etc. Särskilt centralt för Dahmén's programuppläggning är det fenomen som analogt borde ha täckts av termen bibehållen potentiell felinvestering. Just det ordet använder Dahmén inte, men begreppet finns dock med i många olika terminologiska omskrivningar. Beträffande begreppsapparaten för långsiktanalysen bör vidare beaktas att Dahmén under diskussionens gång kommer fram till distinktioner som reellt är begreppsdifferentieringar, men för vilka han först senare myntar termer.

Av särskilt intresse är att se hur Dahmén's metodologiska premisser kan sägas ha styrt uppläggningsen av den långsiktiga problematiken. Felinvesteringsbegreppet skulle framtvinga en för orsaksanalysen nödvändig differentiering av begreppen investering, sparande, kredit och möjliggöra att problematiken överflyttades från ”totalitetsplanet” till det ”specifika planet”. Först därigenom skulle en ”verklig förloppsanalys” bli möjlig, innebärande en empiriskt grundad sammanställning av ”handlingarna” och deras ”faktiska resultat efter olika långa tidsförlopp”. Med en sådan förloppsanalys på mikroobservationsnivå skulle man även kunna gå ned på ”ultramikronivån” och analysera specifika investeringsprojekt inom enskilda företag. Genom en analys i sådana mikrotermer skulle i själva verket makrosammanhangen bli bättre belysta än om analysen gjordes i aggregerade makrotermer.

Som en särskilt viktig punkt betonade Dahmén att en analys som fokuserade på

felinvesteringsbegreppet skulle möjliggöra ett ”hänsynstagande till struktur och strukturförändringar”. Genom att man därmed dessutom kommer att inse ”felinvesteringens olika innebörd i olika samhällstyper får, man också klart för sig nödvändigheten av att göra analysen strukturbestämmd”.¹⁸ Denna punkt var den mest centrala premissen för Dahmén’s forskningsprogram. Dahmén betonade vikten av att i förloppsanalysen strukturellt fixera den samhällstyp som var själva studieobjektet. Endast därigenom kunde förloppet’s strukturella effekter belysas. Särskilt klargörandet av felinvesteringarnas kausala roll krävde att samhällstypens ”strukturförvandling” uppmärksammades.¹⁹

Mekanismer i felinvesteringsavvecklingsprocessen

Felinvesteringsintensitetens utveckling kunde som noterats ses som bestämd av dels likvidering av felinvesteringar, dels av sk felinvesteringsåtergång. Vid balans mellan dessa två determinanter förelåg ett fall av ”bibehållen” felinvesteringsintensitet. I det långtidsperspektiv som i detta avsnitt anlägges innebär avveckling eller återgång förlopp av särskilt intresse att återkomma till, men först kräver Dahmén’s utveckling av fallet med bibehållandet av potentiella felinvesteringar en kommentar.

I sin diskussion av detta krismoment framförde Dahmén många sofistikerade iakttagelser. En central observation gällde vad han kallade investeringarnas ”klumpningstendens”. Dessa sammanhängande delvis med det tidigare nämnda kortsiktiga psykologiska fenomen som kallas företagarnas hjordinstinkt. Men det mest centrala i denna klumpningstendens var investeringarnas beroende av varandra. Denna interdependens utgjorde inte bara ett på kort sikt dramatiskt moment i konjunkturförloppet utan det var också strategiskt viktigt för den långsiktiga konjunkturutvecklingen. Denna faktor innebar att de enskilda investeringarnas utveckling, såväl beträffande tillkomsten som beträffande effekterna, bands samman i en klusterprocess eller, för att använda Dahmén’s senare terminologi, de förändrades som ett ”block”. Detta gällde såväl vid expansiva som vid kontraktiva förlopp. Vid expansiva förlopp innebar interdependensen att ”blockets” framryckning bara kunde ske stötvis och i små steg, medan det kontraktiva förloppet kunde bli snabbt och häftigt. När ett element i ett investeringsblock slogs ut rasade bildligt talat hela huset.

Dahmén använde begreppet felinvesteringsintensitet synnerligen slående i en analys av varför depressioner kunde bli långvariga. Han betonade här den kumulerade börda som en växande stock potentiella felinvesteringar, alltså i bemärkelsen icke lönsamma men dock fortsatt upprätthållna investeringar, utgjorde för förräntningen av kapitalet. Han framförde hypotesen att först när felinvesteringsintensiteten, som indikator på felinvesteringstrycket, reducerats avsevärt kunde en ny långsiktig konjunkturuppgång ta sin början. Han åberopade här särskilt depressionen från 1870-talets slut till 1890-talets början som illustrativt exempel.

Utifrån sin observation om felinvesteringarnas resistens var det intressant för Dahmén att

¹⁸ Dahmén, 1939a, s 2.

¹⁹ Med utgångspunkt från ett samhälle av typ 20-talets USA tas frågan upp om vad strukturförvandling beträffande samhällstypen betyder för felinvesteringarna. Men studieobjektet är företaget trots att det egentligen är makronivån som skall förklaras. Felinvesteringsbegreppet på företagsnivån kräver att man går inom företaget och ser till enskilda investeringsprojekt. Denna uppläggning, där man ser till vad som händer inom företagen, är enligt Dahmén ur nationalekonomisk synvinkel en analys på ultramikronivå.

studera vad som bestämde felinvesteringars uthållighet. Som en viktig fråga för empiriska undersökningar visar Dahmén på behovet av förklaring till varför felinvesteringar, som blivit evidenta genom att inte längre åstadkomma någon förräntning av det satsade kapitalet, inte snabbt slogs ut och i stället kunde leva vidare över flera konjunkturcykler och därmed utgöra en fortsatt depressiv börda i förloppet. Dahmén ger naturligtvis inte något svar men det är intressant att se hur han tänkt sig att man skulle kunna gå till väga vid en analys av den frågan. Som kausala förklaringar pekar Dahmén allmänt på institutionella trögheter, men han lyfter särskilt fram finansiella och politiska resistensfaktorer.

Den finansiella resistensfaktorn var i praktiken först och främst en fråga om kreditgivningens betydelse. Därmed kommer bankernas beteende under luppen. Här öppnar Dahmén många portar, men bara på glänt. De frågor som väcks leder till icke utsagda följdfrågor som pekar fram mot Dahmén's senare forskning. Med aptiten retad blir läsaren närmast besviken över att Dahmén på denna punkt inte visar någon större vitalitet i den begreppsbur han konstruerat. Vad som vore av intresse att besvara är vad som bestämmer bankernas beredvillighet att ta risker och förluster. I förlängningen av Dahmén's kommentarer om blickfältsdiskrepanser förstår man att det skulle vara särskilt intressant att få grepp om varför banker kanske hade andra blickfält än sina kredittagare och varför de för att skydda sina engagemang kanske valde att stipulera hårda villkor beträffande insyn och kontroll. Men studier av sådana typer av "investment banking" skulle också behöva belysa varför vissa banker utvecklas till "bears" och andra till "bulls" på de finansiella marknaderna. Deras blickfält skulle kunna föras tillbaka till vissa traumatiska händelser i deras tidigare historia. I svensk bankhistoria har vi intressanta fall där olikheter mellan bankers blickfält i detta avseende kom att få stor betydelse, särskilt för den roll de spelade i de olika utvecklingsblock som Dahmén belyste i sin senare forskning

Men Dahmén ägnar största uppmärksamheten åt den politiska resistensfaktorn. Han utvecklar i uppsatsens avslutande del en tes om hur felinvesteringstrycket i systemet kunde driva fram ekonomisk-politiska åtgärder som kumulativt bygger upp strukturella spänningar. Med klarsyn om blickfältsbegreppets relevans i detta sammanhang antyder Dahmén att offentliga beslutsfattarens blickfält vanligtvis är längre än privatas men att just detta är en orsak till blickfältsdiskrepanser och psykologisk otrygghet som skapar svårhanterliga koordineringsproblem. Dahmén skissar här frågeställningar kring de politiska ambitioner som utvecklas för att skydda potentiella felinvesteringar från att avvecklas och vilka konsekvenser denna resistensfaktor kunde tänkas få. Felbedömningar av de politiska åtgärdernas rent administrativa genomförbarhet liksom bristande insikter om de kausala faktorer som styrde investeringsprocessen ledde till att ingreppen inte bara blev ineffektiva när det gällde vad som direkt skulle uppnås utan också fick oväntade indirekta effekter som sedan utgjorde problem, som i sin tur påkallade ingrepp med sina egna liknande felbedömningskonsekvenser o s v. Det politiska momentet i felinvesteringsprocessen kunde därmed bli en faktor som snarare ökade än minskade felinvesteringstrycket.²⁰

²⁰ Han antyder som illustration ett förlopp där en inledningsvis övervägande generell penning- och valutapolitik övergår till specifika ingrepp i partiella sfärer av näringslivet och vidare till fullständig dirigeringspolitik med ingrepp på alla specifika områden av näringslivet. Han genomför ett tämligen deduktivt men

*Originära kontra strategiska felinvesteringar*²¹

Efter att ha redogjort för vad Dahmén anförde som förklaring till varför potentiella felinvesteringar kunde fortleva under längre perioder återstår det att belysa vad han anförde beträffande deras avveckling eller återgång på längre sikt som led i den strukturella omvandlingen. Därvid bör vi erinra oss vad som redan sagts om hans syn på avveckling och återgång som rent kortsiktiga responser i konjunkturförloppet. Särskilt bör hans syn på kreditfaktorns betydelse återigen betonas. Den tidigare presentationen har särskilt belyst hans analys av kreditens roll vid bibehållandet av potentiella felinvesteringar, vilket skulle förklara varför depressioner kan bli långa. Men givetvis intar kreditfaktorn en nyckelposition i även i hans analyser av felinvesteringsåtergång och felinvesteringsavveckling, varvid variationerna i blickfältsfaktorn spelar en viktig roll. För att en felinvesteringsavveckling skall kunna äga rum är en blickfältsförkortning vid konjunktursens övre omslagspunkt nödvändig. Om sedan en blickfältsförlängning åter sätter in skulle vissa felinvesteringar kunna ”återgå”, dvs upphöra att vara felinvesteringar. Variationerna i blickfälten är naturligtvis operativa även i den långsiktiga processen men i detta långsiktiga sammanhang väcks frågan om hur deras styrka påverkas av den nivå på vilken felinvesteringsintensiteterna ligger vid olika tidpunkter. På kort sikt kan felinvesteringsintensiteten kanske inte sänkas eller höjas särskilt mycket varför långsiktsfrågeställningarna i hög grad måste handla om möjligheterna till kumulativa felinvesteringsavvecklingar eller återgångar. Det är möjligheten av en trend i felinvesteringsintensiteten som konsekvens av sådana kumulativa processer som i hög grad intresserade Dahmén.

Eftersom de ovan nämnda kortsiktsmekanismerna givetvis var de operativt verksamma faktorerna även vid implementeringen av långsiktiga krafters inverkan, var de givetvis fortfarande kausalt centrala, men vad som främst måste lyftas fram är hur Dahmén såg på felinvesteringsåtergång och avveckling som led i den långsiktiga

fantasirikt och djärvt resonemang på premissen att myndigheternas konjunkturpolitiska mål skulle vara att minimera felinvesteringsintensiteten i ekonomin och påvisar hur i sitt misslyckande med denna uppgift de drivs att tillgripa alltmera såväl ingripande som brett täckande kontroller. En generell och mjukt upplagd politik misslyckas kanske därför att vad man egentligen ville uppnå var något mera specifikt eller mera specifika ingrepp kanske misslyckas därför att de medel som användes inte har den riktade träffsäkerhet som är nödvändig utan får överraskande bieffekter. Till slut kan den regleringsmultiplikator Dahmén beskriver leda fram till att myndigheterna tillgriper drastiska direkta kontroller eller alternativt lägger upp den typ av totalt kontrollsystem som ekonomer kallar planhushållning. Men åter blir Dahmén presentation bara en skiss av ett forskningsprogram. Dahmén bara antyder några av de många frågor som ryms i undersökningar av den politiska resistensfaktorn. Konkret skulle det behöva belysas varför politiker oftast visar stor ovilja mot att stå till svars men kanske ibland låter yxan gå alltför hårt.

²¹ I sin diskussion av felinvesteringarnas roll i det ekonomiska förloppet på längre sikt gör Dahmén vid flera tillfällen anmärkningar och påpekanden som röjer att han redan nu har den syn på de övergripande sammanhangen som han sedan skulle formulera mera systematiskt i sin licentiatavhandling. Eftersom licentiatavhandlingen skrevs efter det att han läst Schumpeter är det av stort intresse att se vad Dahmén hade kommit fram till innan han läst Schumpeter. Det följande är en kort dokumentation av de direkta uttalanden han gör av relevans för frågan. Det kan konstateras att de alltid kommer som rent logiska slutsatser ur den analys och dess premisser som redan skisserats. Att Dahmén inte kommer fram till en renodlad formulering av sitt teoretiska systems syn redan nu förklaras av att det allmänna syftet med hans uppsats var det mera allmänna att skissera en i första hand empirisk forskningsuppgift. Emellertid ligger de synpunkter som är hans avgörande nya bidrag samlade i den del av uppsatsen som har underrubriken ”Några huvudlinjer i en teoretisk rekonstruktion”.

strukturomvandlingsprocessen. Hans uppfattning i frågan deklarerar på många ställen i texten, men då oftast i olika elaborerings-sammanhang, vilket gör dem svåra att referera här. Men hans fundamentala syn kan återges tämligen kort.

Hans syn kan enklast presenteras genom att först referera vad han ansåg om den långsiktiga expansionens fundamentala drivkrafter. Här hade han inget nytt eller anmärkningsvärt att komma med. Han refererade till faktorer på efterfrågesidan, som t ex ändrade behov och smak i befolkningen, och skulle naturligtvis -- om han hade pressats -- kunnat rada upp alla de sedvanliga faktorer som kan åberopas bakom en efterfrågeökning, som den totala marknadsefterfrågan, inkomstfördelningen, mm. Han refererade också till teknikutveckling och andra faktorer som ledde till produktivitetsoökningar och sänkta produktionskostnader. Dessa drivkrafter för utvecklingen ledde till såväl rationaliseringar som nyinvesteringar inom företagen. Han var inte främmande för att rationalisering ofta innebar investeringar, men i sin text fäster han sig särskilt vid nyinvesteringarna som en separat typ av företagaraktivitet bakom tillväxten. Fundamentalt i Dahmén's tänkande var nu att nyinvesteringarna alltid uppvisade en högre eller mindre felinvesteringsintensitet. Det var alltid fråga om viss grad av dödlighet sammanhängande med företagarnas kompetens och olika riskfaktorer på det individuella planet. Till detta kunde sedan räknas den typ kortsiktiga felinvesteringar som hängde samman med att nyinvesteringarna ofta gjordes i ganska stor mängd samtidigt och att de därför samtidigt kom att drabbas av den sedvanliga "svincykelsurprisen" när deras samlade utbud visade sig innebära en överproduktion som drev ned priserna. Men de nämnda faktorerna var inte de som i långsiktssammanhang var de mest intressanta felinvesteringstendenserna bland nyinvesteringarna. Vad som särskilt uppmärksammades av Dahmén var att det kunde uppstå obalanser mellan olika sektorer i tillväxt och i den mån sektorerna var beroende av varandra kunde en sektors svaga utveckling hålla tillbaka även de övrigas expansion. Flaskhalsar av olika typer kunde således uppträda och göra vissa nyinvesteringar till potentiella felinvesteringar. I sin licentiatavhandling benämnde Dahmén denna typ av felinvesteringar för "strategiska". Vad som i allmänhet karakteriserade dessa felinvesteringar var att de med tiden hade goda chanser att hävas och via återgång till slut bli räntabla investeringar igen.

Men Dahmén noterade att det även fanns en felinvesteringskategori som inte hade samma återgångsutsikter som den nyss nämnda kategorin. Dessa felinvesteringar kallade han i sin licentiatavhandling för "originära". Det fundamentala för hans syn på dessa var att deras status som felinvesteringar hade sin grund i de nya investeringarnas framträngande. De nya investeringarna berövade de äldre investeringarna deras marknader och även deras produktionsfaktorer. Det sistnämnda kunde ske som konsekvens av att de nya aktiviteterna drev upp faktorkostnaderna.

Bilden av de två typerna av felinvesteringar är så långt ganska enkel, men Dahmén hade många ytterligare synpunkter som gjorde hans konception mer sofistikerad. Det var självklart för honom att de originära felinvesteringarna väckte responser som sökte åstadkomma återgång. Företag som sett sina marknader krympa ansträngde sig på olika sätt att återvinna vad de förlorat och företag som förlorat sin kostnadsförmåga att konkurrera kunde förväntas vidta åtgärder som genom kostnadssänkningar återställde konkurrensförmågan och räntabiliteten. Till sådana åtgärder hörde aktiva försök att hindra de nya från att få politiska kontrollmöjligheter. Det uppstod alltså en kamp mellan

gammalt och nytt beträffande såväl marknader som resurser. I enskilda fall var det inte nödvändigtvis de aktiviteter som initialt hade försatts i originär felinvesteringsposition som till slut kom att avvecklas. Det kunde lika väl hända att det var någon av de strategiska felinvesteringarna som till slut gled över till att bli en originär felinvestering. Vilka som till att börja med var på vad Dahmén i sin licentiatavhandlingsterminologi kom att kalla utvecklingens positiva sidan och vilka som till slut hamnade där och omvänt vilka som till att börja med var på utvecklingens negativa sida och vilka som till slut hamnade där, var inte något som kunde avgöras med de teoretiska begreppens hjälp.

Dahmén's utvärdering av Schumpeter 1941

Dahmén's studier och behållning av Schumpeters arbeten

Dahmén var naturligtvis inte okunnig om Schumpeters tidigare arbeten och hade troligen, inte minst genom Åkermans förmedling, kännedom om innehållet i Schumpeters välkända studie *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung* av 1911 vars andra upplaga av 1926 även ingick i Åkermans litteraturkurs för tre betyg²² och som senare kom även i engelsk översättning²³.

Men det var troligen först efter att Dahmén brottats med Schumpeters presentation i *Business Cycles* som han verkligen trängde in i det schumpeterianska tankesystemet.²⁴ Dahmén fann alltså den hypotes om expansionsdynamiken han sökte när han läste Schumpeters stora tvåvolymsarbete *Business Cycles* som utkom samma år som Dahmén presenterade den ovan relaterade trebetygsuppsatsen.

Detta fördjupade studium av Schumpeter hade Dahmén knappast kunna påbörja under 1939 före Köpenhamnskonferensen och boken torde sannolikt ha kommit i hans händer först någon gång under 1940. Ett digert verk som Schumpeter tog givetvis sin tid att läsa och smälta, men på våren 1941 var Dahmén klar med den uppgiften. Han lade då fram en uppsats om Schumpeters arbete vid licentiatseminarier i Lund.²⁵ Denna uppsats blev underlag för den kortare recension av detta verk som sedan under hösten inflöt i *Statsvetenskaplig Tidskrift*.²⁶

Det torde således ha varit under inflytande av Schumpeter som Dahmén våren 1941 myntade termen ”utvecklingsblock”. Detta var dock bara en omdöpning av det block av strategiska felinvesteringar som han tidigare identifierat i sin egen forskning. Detta terminologiska skifte innebar ingen egentlig rekonceptualisering, men det symboliserar att Dahmén genom Schumpeter kom att se hela utvecklingsprocessen i ett nytt ljus och sålunda kom att se även sin egen utvecklingsteori ur en ny synvinkel.

Vad Dahmén framför allt fastnade för var Schumpeters framlyftning av den kreativa företagarfaktorn med ”nykombinationerna av produktionsfaktorerna” som den ekonomiska utvecklingsprocessens innersta dynamiska moment. Han tog också i stort sett till sig Schumpeters tes om att företagarfaktorns roll i det ekonomiska

²² Schumpeter, 1911, 1926.

²³ Schumpeter, 1934.

²⁴ Schumpeter, 1939.

²⁵ Dahmén, 1941a.

²⁶ Dahmén, 1941b.

utvecklingsförloppet kunde ses som konceptuellt uppfångad i en ”primärcykel”, den s k innovationscykeln. Sammantaget innebar Schumpeters teser en betydelsefull dramatisering av det Dahmén själv i sin tidigare analys sett som utvecklingens exogena drivande krafter. Även om Dahmén inte accepterade idén om primärcykeln som en i sig helt endogen cykel så var detta specifika bidrag från Schumpeter inte främmande för Dahmén, som själv kunnat identifiera s k hopningstendenser för investeringarna i det ekonomiska förloppet.

Att Schumpeters fokusering på företagarfaktorn och primärcykeln blev en stor stimulans för Dahmén är inte svårt att förstå. Utifrån denna schumpeterianska vision kunde Dahmén bättre än tidigare accentuera sin egen konceptuella differentiering mellan den strukturella omvandlingsprocessens positiva och negativa sidor. Schumpeters starka betoning av företagarfaktorn som den drivande kraften i den ekonomiska utvecklingen gjorde att Dahmén med större intresse än tidigare kom att fokusera på den positiva sidan. Men genom detta kom hans tidigare förståelse för den negativa sidans mekanismer att ytterligare fördjupas och framför allt blev slutresultatet för hans del en klarare uppfattning om interaktionen mellan de två sidorna. Att hans begreppsapparat, med utvecklingsblocken som den strukturella omvandlingsprocessens centrala mekanism, kunde bli ett så kausalt penetrerande historiskt analysinstrument berodde dock inte främst på Schumpeters bidrag utan på Dahménns egen tidigare framtagna konceptualisering av felinvesteringarnas roll i den strukturella omvandlingen. Utvecklingsblocksbegreppet var ju tekniskt sett endast ett nytt namn på hans tidigare uppfattning om den tendens till blockbildning som han kunnat notera och förklara beträffande de strategiska felinvesteringarna, och även det begreppet var ju helt och hållet hans. Men naturligtvis kan man säga att det var tack vare Schumpeter som Dahmén kom att se de strategiska felinvesteringarna mindre i termer av varandra tillbakahållna investeringar och mera i termer av entreprenörer som in sina blickfält i någon mån kunde koncipiera utvecklingsblock ”ex ante”. Det blev den sistnämnda dimensionen som Dahmén senare kom att ägna särskilt intresse.

Man skulle kanske kunna säga att 1941 innebar ett perspektivskifte i Dahménns ansats. Det som inträffat var ett skift från en depressiv hayekiansk syn till en motsatt mera öppen och kreativtetsbejakande schumpeteriansk syn.

Dahménns substantiella kritik

Styrkan i Dahménns uppfattning om utvecklingssammanhangen låg just i att han inte bara hade en färdig konceptualisering av den positiva sidans dynamik som Schumpeter betonade, utan också en konceptualisering av det som saknades i Schumpeters teori, den negativa sidans dynamik kring felinvesteringarna och dess samspel med den positiva sidan. Att Schumpeters teori uppvisade en sådan svår brist hänger samman med att han hade låtit den utvecklingsprocess han studerade ta sin början i ett kapitallöst stationärt kretslopp. Det var just genom att ta med realkapitalet i bilden som Dahmén hade kunnat få grepp om felinvesteringsfaktorn. Mest centralt i Dahménns substantiella kritik av Schumpeter är klargörandet att Schumpeter genom att använda sig av ett realkapitallöst stationärt kretslopp som instrumental ram för sin teori inte får grepp om felinvesteringarna och egentligen inte heller har grepp om utvecklingsblocksdynamiken. Eftersom Dahménns fokusering på felinvesteringsbegreppet, som inledningsvis noterats,

kan föras tillbaka på Hayek bör dennes roll återigen lyftas fram. Hayeks fokusering på felinvesteringbegreppet var ett led i hans försök att utveckla en dynamisk kapitalteori. Men det mest intressanta i sammanhanget är att den kapitalteori som Hayek byggde på i hög grad tog sitt ursprung från Wicksell. Genom Hayek kom Dahmén således att arbeta med den wicksellska kapitalteoretiska utgångspunkten och det är just anknytningen till Wicksell man saknar i Schumpeters arbeten. De olika doktrinhistoriska utgångspunkterna hos Schumpeter och Dahmén är nyckeln till deras divergenser, men förklarar också varför det finns en fundamental komplementaritet mellan dem.

Det finns anledning att förvånas över att Schumpeter inte hade utvecklat den Wicksellanknytning som efterlyses. De frågor som väcks är för de första hur det kunde komma sig att Schumpeter 1911 valde det kapitallösa stationära tillståndet som ram för sin utvecklingsteori och för det andra varför han under de efterföljande decenniernas fortsatta vetenskapliga arbete med utvecklingsteorin inte till slut kom att infoga realkapitalfaktorn in bilden mera explicit?

Schumpeter hyllar i sin *History of Economic Analysis* av 1954 Wicksell som Nordens största namn inom nationalekonomin, men detta var ett senkommet erkännande för hans del. Går man till Schumpeters tidigare arbeten hittar man mycket få referenser till Wicksell. Det kan sålunda noteras att Wicksell inte figurerar i Schumpeters första stora arbete från 1908, *Epochen der Dogmengeschichte*, som var just en doktrinhistorisk sammanfattning av forskningsläget innan Schumpeter sedan utvecklade sitt eget forskningsprogram. Inte heller i första upplagan av *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung* från 1911 är Wicksell uppmärksam. I dess andra upplaga från 1926 refererar Schumpeter till Wicksell, men Wicksells arbeten har inte påverkat denna boks innehåll. Wicksells arbeten kan inte ha varit svårtillgängliga för Schumpeter. Realkapitalteori fanns ju på tyska i sin första version redan i Wicksell, 1893, och den senare viktigare versionen av hans teori kom ut på tyska i Wicksell, 1922. Det är det sistnämnda arbetet som är det centrala t ex för Hayek. Men Schumpeter hade ju då redan skrivit sitt arbete. Att Wicksells teori inte kom med från första början var troligen det avgörande hindret för dess senare infogning i Schumpeters verk. Det kan givetvis inte ha varit lätt för Schumpeter att infoga Wicksells kapitalteori i framställningen när han sent omsider fick upp ögonen för Wicksells bidrag. Andra upplagan av *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung* från 1926 hade en färdig analytisk struktur som inte kunde ackommodera en så radikal tillympning som ett infogande av Wicksells teori skulle ha inneburit.

Schumpeters enda tillfälle att föra in Wicksell i bilden förelåg först när han skrev *Business Cycles*. Att Wicksells teori även då ignorerades hänger främst samman med att Schumpeter i detta arbete främst var inriktad på att bekräfta och applicera sin teori empiriskt.

Sin statistiska referensram hade Schumpeter behållit även i *Business Cycles* av 1939, vilket Dahmén som nämnts gjorde till en huvudpunkt i sin kritik av Schumpeters teori. Denna inramning passade synnerligen illa för en utvecklingsteori av Schumpeters grandiosa typ. Den innebar att Schumpeter försökte presentera den ekonomiska utvecklingsprocessen som en typ av historisk komparativ statik, dvs som övergångar mellan stationära tillstånd. Dahmén noterade att detta försök rimmade illa med Schumpeters mera sunda ekonomisk-sociologiska intuition. Schumpeters egentligare och djupare vision kom inte till fritt

uttryck förrän i hans mästertliga *Capitalism, Socialism and Democracy* av 1942. Då hade Schumpeter själv efter kritik från Kusnetz m fl insett sitt misslyckande, men när han nu släppte sin förankring i den nyklassiska teorins stationära kretslopp föll han rakt ner i Marx – eller kanske man hellre skall säga Engels – för återigen saknas det rätta greppet om realkapitalets plats i omvandlingsprocessen.

Dahmén's metodologiska kritik

Den schumpeterska teorins förankring i den stationära kretsloppsmodellen föranledde ytterligare tung kritik från Dahmén. Denna förankring kunde enligt Dahmén ses som den främsta anledningen till att Schumpeter aldrig utvecklade den typ av strukturell omvandlingsteori som Dahmén själv anammade. Dahmén fann det märkligt att Schumpeter inte allvarligt ifrågasatt uppläggningsen av sin utvecklingsteori när dess postulerade innersta drivkraft, företagarfaktorn, formellt kom att behandlas som en exogen faktor. Schumpeters försök att renodla den ekonomiska dimensionen i utvecklingsprocessen i en snäv stationär referensram hade lett till en alldeles för smal formulering av utvecklingsprocessens centrala mekanism, ansåg Dahmén.

Den kritik som Dahmén utvecklade mot den schumpeterianska teorins förankring var dock i huvudsak metodologisk snarare än substantiell. Att här gå närmare in på den skulle föra för långt. Centrala punkter finns dock anförda i Carlsson och Henriksson.²⁷ Det kan blott noteras att Schumpeters instrumentala grepp i *Business Cycles* enligt Dahmén hade lett honom in på en mängd kvasiproblem. Allmänt ansåg Dahmén att Schumpeter hade rätt metodologisk inställning. Dahmén kunde bara beklaga att Schumpeter hade fallit för frestelsen att låta logiken styra för mycket när hans historiska *common sense* och intuition gav tydliga varningssignaler om att något var fel med premisserna och utgångspunkten. Att den briljante sociologen Schumpeter här hade fått ge vika för den inte lika briljante ekonomen Schumpeter var en åsikt som Dahmén inte var ensam om.²⁸

Avslutning

Det har i denna uppsats visats att Dahmén redan 1939 hade kommit fram till den grundläggande teoretiska syn han redovisade i sin licentiatavhandling av 1942 och att han därmed före Schumpeter nådde fram till en teori om den process som Schumpeter med ett bevingat uttryck just 1942 kallade *creative destruction*, men för vilken han inte ger något teoretiskt underlag. Uppsatsen har också visat i hur liten grad Dahmén efter sitt bidrag av 1939 påverkades av Schumpeters stora verk *Business Cycles* av 1939, vilket Dahmén recenserade 1941. Trots den uppskattning Dahmén visar är denna recension en kraftig vidräkning med Schumpeters resultat och metodologiska ansats.

Dahmén har alltid sett sig som schumpeterian. Denna uppsats har visat att han i dagens mera konventionella mening knappast är det. Visserligen har han bedrivit sin huvudsakliga forskning kring Schumpeter-teman, men varken teoretiskt eller metodiskt kan han anses tillhöra de som i dag kallar sig Schumpeters efterföljare. Tvärtom visar uppsatsen på det berättigade i att tala om Dahmén's ansats, *the Dahménian Approach*,

²⁷ Carlsson & Henriksson, 1991.

²⁸ Det är signifikativt att det är inom ekonomisk sociologi som Schumpeter kommit att uppmärksammas, se Swedberg, 1998.

som unikt hans egen.

Endast i en djupare mening kan Dahmén betraktas som schumpeterian. Han kan nämligen sägas ha gjort det mästaren försökte göra men misslyckades med, nämligen utveckla ett utomordentligt verktyg för historisk kausalanalys.

Referenser

Carlsson, B & Henriksson, R, 1991, *Development Blocks and Industrial Transformation: The Dahménian Approach to Economic Development*. Stockholm: IUI.

Dahmén, E, 1950, *Svensk industriell företagarverksamhet. Kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919-39*. Doktorsavhandling i nationalekonomi. Stockholm: IUI.

Dahmén, E, 1937, "Debattinlägg vid Nordiska mötet för yngre socialekonomer den 26-27 juni", Helsingfors.

Dahmén, E, 1939a, "Begreppet felinvestering som konjunkturteoretiskt instrument", 3-betygsuppsats i nationalekonomi vid Lunds universitet samt föredrag vid Nordiska mötet för yngre socialekonomer i Köpenhamn 27-30 maj 1939.

Dahmén, E, 1939b, "Recension T.W. Hutchison: *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory*", *Ekonomisk Tidskrift*, vol 41.

Dahmén, E, 1941a, "Analys av några konjunkturteoretiska problemställningar hos J. Schumpeter; *Business Cycles*", licentiatseminarium, vårterminen 1941, Lunds universitet.

Dahmén, E, 1941b, "Recension av J. Schumpeter: *Business Cycles, A Theoretical Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, vol 44.

Dahmén, E, 1942a, *Ekonomisk strukturanalys. Begreppet felinvestering som konjunkturteoretiskt instrument*. Licentiatavhandling i nationalekonomi, Lunds universitet.

Dahmén, E, 1942b, "Ekonomisk strukturanalys. Några synpunkter på den ekonomiska utvecklingens och konjunkturväxlingarnas problem", *Ekonomisk Tidskrift*, vol 44.

Dahmén, E, 1970, *Entrepreneurial activity and the development of Swedish industry, 1919-1939*. Homewood: Richard D. Irwin Inc.

Eklund, K, 2001, *Vår ekonomi: en introduktion till samhällsekonomin*. Stockholm: Prisma.

Erixon, L, *Investeringar och lönsamhet. Svensk kapitalbildning i historisk och komparativ belysning*. Bilaga 7 till Långtidsutredningen 1995: Stockholm: Finansdepartementet.

Gerschenkron, A, 1957, *Continuity in History and Other Essays*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Hayek, 1935, "Preiserwartungen Monetäre Störungen und Fehlinvestitionen",

Nationalökonomisk Tidskrift, vol 73.

Henriksson, R, 1996, "Towards the Dahménian Approach: A Review of the Early Contributions of Erik Dahmén", i Lindgren (red).

Hutchison, T, 1938, *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory*. London: MacMillan.

Lindgren, H (red), "Economic Dynamism: In Honour of Erik Dahmén", Research Report nr 6, Institutet för ekonomisk historisk forskning, Stockholm.

Lundberg, E, 1959, "Entrepreneurial Activity and Industrial Transformation", *International Economic Papers*, vol 9, s 189-196.

Magnusson, L, 2002, *Sveriges ekonomiska historia*. Stockholm: Prisma.

Pålsson Syll, L, 2002, *De ekonomiska teoriernas historia*. Lund: Studentlitteratur.

Schumpeter, J, 1934, *The Theory of Economic Development*, translated by Redvers Opie. Harvard: Economic Studies, vol XLVI.

Schumpeter, J, 1939, *Business Cycles, A Theoretical Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York: McGraw-Hill.

Schumpeter, J, 1954, *History of Economic Analysis*. London: Allen & Unwin.

Schumpeter, J, 1968, *Das Wesen und der Hauptinhalt der Theoretischen Nationalökonomie*. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.

Schön, L, 1999, *En modern svensk ekonomisk historia: tillväxt och omvandling under två sekel*. Stockholm: SNS förlag.

Swedberg, R, 1998, "Entrepreneurship: the social science view", sociologiska institutionen, Stockholms universitet.

Wicksell, K, 1893, *Über Wert, Kapital und Rente nach den neueren nationalökonomischen Theorien*. Jena.

Wicksell, K, 1922, *Vorlesungen über Nationalökonomie auf Grundlage des Marginalprinzips : theoretischer Teil. I*. Jena: Gustav Fischer.

Åkerman, J, 1934, "Konjunkturteoretiska problem", Lund.

Åkerman, J, 1944, *Ekonomisk teori II – Kausalanalys av det ekonomiska skeendet*. Lund: Gleerups förlag.